

7-YUNAN SANATI VE HELENİZM

M.Ö. 6. yüzyılda Yunan kentlerinde yaşayan insanlar da artık Tanrılarla ilgili gelenekleri ve efsaneleri korkusuzca sorgulayabiliyorlar, nesnelere doğası üzerine araştırmalar yapabiliyorlardı. Eski Yunan'da da filozoflar, düşünme etkinliğini, dinsel açıklamaların egemenliğine dayalı öğelerden ayıklamaya, dinsel birtakım kaynaklara başvurmak yerine doğanın kendisi aracılığıyla araştırmaya başlamışlardı.

M.Ö. 580 ile 500 yılları arasında yaşamış olan, Güney İtalya'nın Kroton yöresinde kurulan okulun ilk yöneticisi Pisagor, "bilgelik sevgisi" anlamına gelen ve felsefeye adını veren "philosophia" kelimesini ilk kullanan düşünürdür. Bu yüzden gerçekte Yunan'dan yüzlerce yıl önce başlamış olmasına rağmen, felsefenin başladığı yer olarak Yunanistan gösterilir.

20. Yüzyılın en büyük ezoterizm uzmanı olarak kabul edilen Manly P. Hall (1901-1990), "Tüm Çağların Gizli Öğretileri" adlı araştırmasında felsefenin kökenine ilişkin olarak şöyle diyor: "Devasa Hint, Kralde ve Mısır Gizem Okulları, Yunan bilgeliğinin gerçek kaynağı olarak tanınmalıdır. Yunan bilgeliği, ilkel bir zihin üzerine Ellora, Ur ve Memfis bilgeliğinin gölgesinin düşmesidir. Thales, Pisagor ve Platon felsefi seyahatlerinde uzak kültürler, Mısır irfanı ve Doğu bilgeleriyle temas edip onları getirmişlerdir. Bu türden tartışmasız olgular gösteriyor ki felsefe, kadimlerin dini gizem okullarından türemiştir ve gizem okullarının çöküşüne kadar dinden ayrı bir şey değildir."¹

M.Ö. 700 ile 550 yılları arasındaki dönemde Yunanistan'da aynı zamanda doğa bilginleri olan Thales, Anaximenes, Anaximandros ve Herakleitos gibi bilgiler yaşıyordu. Thales tarafından kurulan ve Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'le birlikte anılan "Milet Okulu", batıdaki ilk felsefe okulu olarak bilinir.

Thales, güneş tutulmasını önceden kestirmeyi başaran ilk bilgin; tarihte ilk kez yer sarsıntısının açıklamasını da yaptı. "Dünyanın temelini ne oluşturmaktadır?", "Dünyanın kaynağı ya da kökeni nedir?" türünden felsefe sorularını akılcı bir cevap arayışını olanaklı kılacak biçimde sormuş, sorduğu sorulara yalnızca doğaya dayanarak kendi içinde mantıklı bir açıklama getirebilmiş, doğadaki bütün nesnelere tek bir tözün, yani "su"yun değişik biçimleri olduğunu öne sürmüştü.

Anaximandros, dünyanın boşlukta duran bir silindir şeklinde olduğunu düşünüyordu. Evren ise nitelik bakımından belirli, nicelik bakımından da sınırlı olan sudan doğmuş olamazdı. Evrenin ortaya çıktığını öne sürdüğü ilk maddeye, hiçbir duysal maddeyle özdeş olmayan, belirsiz bir varlık, soyut bir ilke anlamında "apeiron" adını verdi. Güneş saatini bulmuş, Karadeniz'e açılan denizci tüccarlar için de bir harita yapmıştı.

Anaximenes, evrenin ortaya çıktığı ilk maddenin hava olduğunu savundu. Anaximandros'un boşlukta duran silindir biçimindeki dünya anlayışının yerine, havada aynen bir yaprak gibi yüzen, masa kapağı şeklindeki bir dünya anlayışını geçirdi.

Herakleitos ise, ilk ilkenin niteliğini "ateş" olarak niteliyordu. Bütün evrenin aralıksız bir "akış" içinde olduğunu savunmuş, ısınmanın maddede genleşmeye, yani değişime yol açtığını görmesiyle bir anlamda "modern enerji kuramını" da öncelemişti. Nesnelere ve tözlerin, bu kesintisiz akış içinde "karşıt ilkelerin birliği" yasası temelinde meydana geldiklerini söylemişti.

Dönemin bir başka önemli felsefe okulu, M.Ö. 560 ile 478 yılları arasında yaşadığı sanılan Ksenophanes tarafından Güney İtalya'nın Elea yöresinde kurulmuştur. Ksenophanes, Parmenides, Elealı Zenon, Melissos gibi filozoflarla birlikte anılan Elea Okulu'nun ana sorunu, evrenin temel dayanağını "bircilik" doğrultusunda ortaya koymaktı. Ksenophanes kendinden önceki Yunan ozanlarının hem çoktanrılı inançlarını hem de ölümlü insanoğullarının taşıdığı birtakım özelliklere özenerek sundukları insanbiçimci (Antropomorf) tasvirlerini yermişti. Bu noktada çoktanrıcı "insanbiçimcilik" anlayışına bütünüyle karşı çıkan Ksenophanes, bu anlayışın yerine insan doğasına bakarak kavranması olanaklı olmayan, dünyadaki bütün her şeyin altında yatan, onları bir arada tutan tektanrıcı bir Tanrı anlayışının doğruluğunu savunuyordu.

Ksenophanes'in görüşleri, öğrencisi Parmenides tarafından derinleştirilip sistemli bir yapıya kavuşturuldu. Parmenides, hocasının izinden yürüyerek, felsefeye temelleri son derece sağlam bir "Birci Varlık" anlayışı geliştirmişti. Parmenides'e göre, dünyadaki devinimin görünüşlerine ilişkin algılar da, birbirlerinden ayrı nesnelere varlığına duyulan inanç da bütünüyle yanılsamadır. Bir başka deyişle hem değişim hem de çokluk salt bize doğru göründüklerinden ötürü doğru sanılmaktadırlar. Oysa bütün bu görünenlerin gerisinde ne oluşa ne de çokluğa konu olmadan varolan, hiçbir koşulda bölünmeyen, değişmeyen, olduğu gibi kalan bir varlık durumu bulunmaktadır.

Parmenides'in öğrencisi, bir başka Elealı filozof Zenon, hocasının varlığın birliği, tekliği ve değişmezliğine yönelik savlarını temellendirmek amacıyla tarihe "Zenon Açmazları" diye geçen bir dizi düşünsel açmaz durumu dile getirdi. Bu açmazlar doğrultusunda Zenon, gerçekliğin değişmesinin, devinmesinin, özellikle de bir çoklukta oluşmasının savunulamaz olduğunu ileri sürerek, değişim, devinim ve çokluk düşüncelerinin daha baştan ilkece olanaksız olduklarını, bunların yol açtığı değişik mantıksal açmazları göstermeye çalışmıştır. Zenon'un ortaya koyduğu bu düşünsel açmazlara, sayısız çözüm önerisi getirilmiştir. Elealıların mantıksal tutarlılık düşüncesine bu denli büyük önem göstermeleri, ilerleyen dönemlerde mantık biliminin doğumunu hazırladı.

İlkçağ Yunan filozofları arasında düşünceleriyle yalnızca ilkçağ felsefesine değil, bütün bir felsefe tarihine damgasını vurmuş iki filozof vardır: Aristoteles ve Platon.

Aristoteles, Tanrı'nın varlığını "Salt Form olan", "Hareket etmeyen, hareket ettirici" tasarımı doğrusunda temellendirerek, etkileri yüzlerce yıl sürecek, tarihin en değerli Tanrı açıklamalarından birini yapmıştı. Felsefenin hemen her bölümünde, doğanın hiçbir aracıya konu olmaksızın doğrudan gözlemlenmesinin çok önemli olduğunu savunmuş, kuramsal düşüncelerin ancak olgulardan sonra gelmesi gerektiğini vurgulamıştı. Felsefeyi, "ilk ilkeler" in araştırılması olarak tanımlıyordu; mantığı düşünülebiyecek her türden araştırmanın zorunlu aracı olarak görmüş, "Kategoriler Sistemi" diye bilinen sistemi de felsefeye kazandırmıştı. Aristoteles'ten önceki felsefede önce doğa, sonra da insanla ilgili pratik sorunlar araştırılmış, Platon bunlara bir de idea öğretisini, yani metafiziği katmıştı. Sokrates'e göre erdeme, dolayısıyla mutluluğa bilgi yolu ile varılabilirdi. Bu anlayış, bilginin ne olduğunun araştırılmasına yol açmıştı. Platon da bu anlayış çerçevesinde "İdealar Öğretisi"ne ulaşmış, erdeme götüren bilginin ideaların bilgisi olduğunu öne sürmüştü. Aristoteles tüm bu gelişmeyi bir araya toplayıp, eklediği "mantık" kavramıyla daha ileri götürmüştür. Mantık, tümevarım, tümdengelim gibi düşünce yöntemleri, Aristoteles ile felsefenin konusu olmuştur.

Sınıflı toplumların ortaya çıkmasından itibaren birbiriyle çatışmakta olan iki düşünce, Yunanlı filozoflar arasında da sürüyordu: Bunlardan birine göre, insanlar doğuştan iyi ve eşittirler; onları bozan toplumun kötü düzenidir. Güçlüler güçsüzlere ezmekte, kanunlar güçlülerin elinde güçsüzlere karşı bir silah olmaktadır. Bu düşünce Atina devletini örnek alıyordu. Öteki düşünceye göre, insanlar doğuştan ne iyi ne de eşittirler, yalnız güçlüler ve güçsüzlere vardır; güçlülünün güçsüzü yönetmesi, ezmesi tabiatın gereğidir ve doğrudur; insan doğru olmaya değil, güçlü olmaya bakmalıdır. Bu düşünce ise Sparta devletini örnek alıyordu. Sokrates, bu iki düşünce arasında taraf tutmamakla birlikte, devletin başına en akıllıların gelmesini istiyor, yönetimin akla uygun olmasını şart koşuyordu. Yöneticiler kişisel isteklerinden, hırslarından arınmış, iyi ahlaklı kişiler olmalıydılar. Platon'un başkarakter olarak Sokrates'i kullandığı diyaloglardan oluşan "Devlet" (Politeia) adlı yapıtı da işte bu iki düşüncenin çatışması üzerine kurulmuştu.

Platon'a göre halkın akli devleti yönetmeye yetmez, o yüzden demokrasi düzeni bir kargaşa düzenidir. Sonunda bir kişi iktidarı ele geçirir ve tiranlık dönemi başlar. Devletler de insanlar gibi doğar ve zamanı gelince ölürlür. Toplum düzeni de bir kez sarsıldı mı onu yeniden derleyip toparlamak güçtür. Adaletin felsefeyle belirlenmesi gerekir; filozofların kral, ya da kralların filozof olduğu zaman dünyada adalet geçerli olmaya başlayacaktır.

Bu yapıtında Platon (M.Ö. yaklaşık 428-348), kendine göre ideal bildiği bir devlet tablosu çizmiştir. O, ideal devletinde sadece yöneticilerle ilgilenir; devletin esenliği ve sağlamlığı için bunların nasıl olmaları, bunun için de nasıl eğitilmeleri gerektiği yolunda öneriler sunar. Platon'un ideal devletinin başında aynı zamanda din adamı olan filozoflar bulunur, devlet, bu aynı zamanda bir din adamı olan filozoflar tarafından yönetilir. Devleti yönetecek bu din adamı filozoflar, elli yaşına gelinceye kadar belli sınamalardan, belli değerlendirmelerden geçerek, belli eğitim aşamalarını başarıyla atlayarak seçilirler. Matematik alanında adakıllı bir eğitim aldıktan sonra felsefede de yetkinleşirler, elli yaşından sonra da devletin siyasal yaşamına dönüp, yetkin birer yönetici olacak, yol göstericilik yaparlar. Filozof yöneticilerin ayrıca eğitim, sanat, savaş ve hatta evlilik gibi konularda da tek söz sahibi olarak kayıtsız şartsız bir egemenlikleri olacaktır. Evlilikler eşler arasındaki en iyi uyum gözetilerek ayarlanacak, çocuklar ortak annelerin eline verilerek büyütülecektir. Böylelikle her kadın her çocuğun kendi çocuğu olabileceğini düşünerek, her çocuğa büyük bir sevgiyle yaklaşacak; çocuklar da her kadına kendi anneleri olabileceğini düşünerek saygı göstereceklerdir. Yöneticiler her türlü bencil kaygıdan uzak bulunacaklar; özel yararlar elde etmek, mal mülk edinmek için ahlâkdışı yollara başvurmaya çalışmayacaklar, kendilerini tamamıyla bütüne, yani devlete vereceklerdir. Bunun için de yöneticilerin ailelerinin ve mülklerinin olması yasaktır; onlar her şeyin ortaklaşa olduğu bir düzen ve disiplin içinde yaşayacaklardır. Halka düşen ise sadece, devletin maddi gereksinimlerini sağlamak için çalışmak ve yöneticilerine itaat etmektir.

Platon'un anlayışına göre felsefe, her durumda doğruluk ve iyilik kavramlarının aranmasına yöneliktir. Oysa şiir başta olmak üzere neredeyse tüm sanatlar, insanda akıldışı duygular uyandırır ve böylece doğruluğa ve iyiliğe ulaşma yolunda engel oluştururlar. Bu yüzden yönetici filozoflar, sanatçıların yarattıkları sanat ürünlerini sıkı bir denetimden geçirerek kötü davranış modelleri olmalarına, halkın ahlâkını bozmalarına izin vermeyeceklerdir.

Platon'un düşüncesindeki devletin görevi, bütün topluma mutluluk sağlamaktır. Oysa Platon'un devleti tümüyle totaliterdir, hatta birçok eleştirmene göre faşist bir düzeni önermektedir. Devleti yönetenler, insanlara karşı baskıcı, katı ve acımasızdırlar.

İslâm ülkelerinin devlet sistemlerinde eksik olan felsefi temel, İslâmiyet'ten değil, Antik Yunan felsefesinden devşirilmiştir. İslâm ülkelerindeki devlet sisteminde egemen olan Hâkim-i Mutlak hükümdar anlayışı, Yunan felsefesinin 8. Yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde Arapçaya çevrilmesiyle ideolojik temele oturmuştur. En yukarıda Hâkim-i mutlak bir hükümdar, onun altında ona bağlı olan, rakip iktidar olanaklarını engellemekle görevli bir köle-yöneticiler sınıfı, dinsel kurum ve en altta siyaset dışı tutulan, savaşa giden, üreten ve vergi veren halk. Böyle bir sistem, Platoncu modelin bir uygulaması sayılabilir.

Platon'un felsefesinin temelini "Formlar Öğretisi" olarak da bilinen "İdealar Kuramı" oluşturur. Bu kuramla Platon, varoluşu "düşünülür dünya" ile "duyulur dünya" diye iki ayrı metafizik alana böler. Düşünülür dünya yetkin, dönüşümlü, algılarla kavranması olanaksız, yalnızca düşünme yoluyla ilişkiye geçilebilen İdealar'ın ya da Formlar'ın

gerçek dünyasıdır. Duyulur dünya ise, İdealar dünyasında var olan formların somut nesnelere örneklenmesiyle oluşur, yalnızca duyu organları aracılığıyla ilişkiye geçilebilmenin olanaklı olduğu gerçek olmayan bir dünyadır. Duyular dünyasında var olan nesnelere, yalnızca duyularımızla bilinebilir olduklarından, İdealar Dünyası'ndaki gerçek formların birer kopyası ya da gölgesidirler. Düşünelebilecek en yüksek bilgi ölçüsü, bütün gerçek nesnelere çelişkiye düşmeksizin tanımlanabilir olmalarıdır. Oysa duyular yoluyla algılanabilen nesnelere sürekli değişim içinde olduklarından, bunlar üzerinde belli bir zamanda verilen yargıların doğrulukları da aradan geçen sürede değişime uğrar, başka bir zamanda aynı doğruluğu taşımazlar. Bu nedenle, gerçek olanın doğası gereği değişmeden kalan, durağan, sabit bir doğruluğu olmak durumundadır.

Platon, duyulur dünya (*görünüşler dünyası*) ile düşünülür dünya (*idealar dünyası*) arasındaki ayrımı ve insanın "iyi ideası"na, yani güneşe ulaşması için yürümesi gereken yolu, çekmesi gereken çileleri ünlü "Mağara Benzetmesi" ile anlatır:

İçeriye ışığın sızmadığı, uzun bir geçitle dışarıya bağlanan bir mağarada, ellerinden ve boyunlarından zincire vurulmuş, birbirlerini bile göremeyen mahkûmlar bulunmaktadır. Tüm yaşamları boyunca görebildikleri tek şey karşılarındaki duvardır. Mahkûmların arkasında geçitte, yüksekçe bir yerde bir ateş yanmaktadır. Mahkûmlarla ateşin arasından başlarının üstünde çeşitli nesnelere taşıyan insanlar gidip gelmektedir. Bu insanların taşıdıkları nesnelere gölgeleri, mahkûmların karşılarındaki duvara yansımakta, sesleri mağaranın içinde yankılanmakta ve mahkûmlar yalnızca bu yansımaları görmekte, bu yankıları duymaktadırlar. Mahkûmların algılayabildikleri ve farkına varabildikleri tek şey bu gölgelerle yankılardır ve onları gerçek sanmaktadırlar. Var olan tüm gerçekliğin bu gölgelerden ve yankılardan oluştuğunu düşünmektedirler.

Mahkûmlardan biri zincirlerinden kurtarılır ve mağarayı dışarıya bağlayan geçide girer. Yanan ateşin ışığından bile gözleri kamaşır, neye uğradığını şaşırır, kafası allak bullak olur, bir yolunu bulup tekrar eski yaşamına, o gerçek sandığı dünyasına dönmek ister.

Platon, bundan sonra o mahkûmun zorla mağaranın dışına, güneş ışığına çıkarılması durumunda neler olacağını anlatır. O zaman mahkûm iyice sersemleyecek, göz kamaşması belki de körlüğe dönüşecektir. Bu yeni karşılaştığı dünyada bir şeyleri görmesi ve algılaması hayli uzun zaman alacak, taşları yerine oturtması çok zor olacaktır. Ancak bir şeyleri sezip kavramaya başladığında, aşama aşama da olsa "güneş"i seyrine yani iyi ideasına kadar ilerleyecektir. Mağaraya dönecek olursa, karanlık yüzünden geçici de olsa bir körlük yaşayacaktır. Mağaradaki eski arkadaşlarına yaşadıklarını, görüp geçirdiklerini anlattığında, bu anlattıkları gölgelerle yetinmeye alışmış arkadaşlarına anlaşılacak gelecektir.

Platon'un bu örneğinde, mağaraya dönen ve anlattıklarına kimsenin inanmadığı mahkûm hiç şüphe yok ki, filozofları simgelemektedir. Platon bu öyküyle insanlığın genel durumunu, "bilgi" ve "gerçeklik" ile kurduğu ilişkiyi simgesel bir dille anlatmıştır.

Platon insan ruhunun ölümsüz olduğunu savunur. Ruh, beden öldükten sonra da değişik bedenlerde ölümsüzlüğünü sürdürür. Düşünsel yetenek, duyu organlarımızı kullanma yeteneğimizden önce gelir. Duyu organlarımızı edinmiş olarak doğumla dünyaya geliriz, duyu organlarımızla algıladığımız duyularımızın üstüne yargıda bulunma yeteneğimizi ise daha doğmadan önce edinmişizdir. Bu demektir ki doğmadan önce Formlar'la (*İdealarla*) doğrudan, aracısız ilişki içindeydik. Bu anlamda sözgelimi Formlar Dünyası'nın en üstünde duran "İyi Formu"yla insanın doğmadan önceki doğrudan bağlantısı, doğumla birlikte tıpkı öteki Formlar'la da olduğu gibi yitirilmiştir. Dünyada olmak, Formlar ile onların özelliklerinin bütünüyle farkında olmamak demektir, çünkü doğumla birlikte onları unutmuşuzdur. Platon'a göre insan, tüm bu nedenlerle unutmuş olduğu Formlar'ı ve Formlar Dünyası'nı kavrayışını hatırlamakla yükümlüdür. Tümel doğruların yeniden bilinmesi Platon'a göre "hatırlama" ile özdeştir.

Platon, bilgiyi gerçeklik düzeyine göre dörde ayırır. En yüksek bilgi türü, doğrudan doğruya "Formlar"a yönelmiş "akılcı sezgi"dir. Bunun altında, geometride örneklendiği biçimiyle üçgenler, dörtgenler gibi matematiksel nesnelere yönelmiş "anlama" ya da "tümdengelimli bilgi" vardır. Anlama, ilk ilkelerin, Formlar'ın bilgisini varsayar, onların üstüne kurulur. Bunların daha aşağısında bulunan "kanı" da bir bilgi türüdür. En altta bulunan, yalnızca "kestirim" yoluyla bilinebilen gölgeler ya da yansılarsa fiziksel nesnelere imgeleridirler.

Sık seyahat eden Platon, Mısırlılar tarafından Hermetik Felsefe'nin sırlarına inisiye edilmişti; ayrıca öğretilerinin büyük bir kısmını Pisagor'dan almıştı.

Pisagor kimilerine göre kutsal bir doğumla dünyaya gelmiş bilgelere biridir, kimine göre ise insanlığa bilgi vermek için bedenlenmiş bir tanrıdır. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle birlikte, M.Ö. 600 ile 590 yılları arasında doğduğu ve 100 yıl kadar yaşadığı tahmin edilir. Tarihte kendisine filozof diyen ilk kişidir. Ondandan önce bilge insanlara "bilenler" anlamında veliler ya da bilgeler deniyordu. Yunanistan'da, Ortadoğu'da, Mısır'da ve Hindistan'da dolaşmış, birçok ustadan ders almıştı. Seyahatlerinden döndükten sonra Güney İtalya'da, Crotona'da bazıları tarafından üniversite olarak nitelendirilen bir okul kurdu. Başlangıçta şüpheyle karşılandıysa da zamanla bir öğrenci grubu topladı ve öğretilerini yaymaya başladı. Yaklaşık altmış yaşındayken öğrencilerinden biriyle evlendi ve bu evlilikten yedi çocuğu oldu. Bir suikast sonucu öldürülünce, karısı öğretilerini yaymaya devam etti.

Pisagor ekolü Tanrı'nın eril ve dişil ikili varlığını kabul ediyor, bu yüzden de evlilik kurumunu ve aileyi kutsal sayıyordu. Bu yüzden müritlerin evlenmeleri zorunluydu. Enstitüde hem erkekler hem de kadınlar inisiye edilebiliyordu. Evlilik konusunda müritlerin uymaları gereken bir kural vardı, o da kendileri gibi bir inisiye ile evlenmeleri şartıydı. Çünkü inisiye edilmemiş birisiyle birlikte erdemi bulmak zordu. Pisagorcu metinlerde kadınlarla erkekler eşit konumda oldukları vurgulanır. Pisagor, Crotonalı kadınlara hitaben yazdığı bir mektubunda, kadınların dindarlığa daha yakın olduğunu söylemişti.

Pisagorcu okulun öğrencileri başlangıçta ekzoterik öğrenci oluyorlardı. Ancak üç derecelik inisiyasyonu geçtikten sonra ezoterik öğrenci oluyorlar ve gizli öğretiyi almaya hak kazanabiliyorlardı. Bu okulun temel ilkeleri sessizlik, gizlilik ve kayıtsız şartsız itaatti. Pisagorcu mezhep, kapalı, batınî bir cemiyet olarak örgütlenmekle kalmamıştı, Pisagorcular eksiksiz bir eğitim sistemi de geliştirmişlerdi. Bu sistem içinde bilimsel bilgi, bir dizi ahlâkî, metafizik ve dinsel ilkeyle bütünleşmişti ve tüm bunlara çeşitli beden teknikleri de eklenmişti.

Pisagor, insanın ve evrenin Tanrı'nın suretinde yaratıldığını, insan ile Büyük Âlem arasında sürekli etkileşim olduğunu öğretti. Pisagorcu fragmanların en ünlüleri "Altın Dizeler" denilen fragmanlardır. Bunların kimler tarafından yazıldıkları kesin olarak bilinmemekle birlikte, Crotona Okulu'nun felsefe sisteminin temelini oluşturuyorlardı. Dizeler, insana aşağı maddi doğasının üstüne çıkıp öz-hakimiyet kazandığı zaman, eninde sonunda tanrıların huzuruna kabul edileceği, onlarla bir olacağı, ölümsüzlüklerinden pay alacağını vaat ediyorlardı.

İnsanı, doğayı ve tanrıyı anlamak için geometri, müzik ve astronomi bilmek şarttı. Okula katılmak isteyenler önce bu konularda sınava tabi tutuluyorlardı. Pisagor'un tanrısı "Monad"dı, yani "Her Şey Olan Bir"di. Tanrı, evrenin her yerinde mevcuttu, her şeyin içindeki Güç'tü, her şeyin sebebiydi ve her şeyin akıllı olan Mutlak Akıldı. Pisagor'a göre bilgi, zihinsel birikimin meyvesiydi; bilgiye birçok yoldan ulaşılabilirdi ama en iyi yöntem gözlemdi. Hikmet bütün her şeyin kaynağını ve sebebini anlamaktı; hikmete varmanın yolu ise akıllı şeylerin görünür dışsal tezahürlerinin (*zahirî*) gerisindeki görünmezi (*batınî*) sezgisel olarak tanıyacak bir noktaya yükseltmek ve bu şekilde şeylerin dış görünüşünden çok ruhuyla ilişkiye sokmaktı.

Pisagor, armonilerin kesin bir şekilde matematiksel oranlarla ilişkili olduğunu düşünmüş ve müziğin temelindeki matematiği araştırmıştı. Bu araştırmaları sonucunda armonik aralık yasasını buldu ve bunu doğanın tüm olaylarına uyguladı. Giderek gezegenlerin, takımyıldızlarının ve elementlerin ilişkisindeki armoniye kadar uzandı. Lir eşliğinde söylenen soylu şarkılarla ruhun akıldışı etkilerden arındırılabilceğini ileri sürdü. Armoniklerin iyileştirici değerleri üzerine yaptığı araştırmalarda Yunanlıların müzik sisteminin yedi makamının çeşitli duyguları canlandırıp sakinleştirdiğini keşfetti. Özel olarak hazırlanmış besteler çalarak veya Hesiod ya da Homeros gibi şairlerin şiirlerinden alıntı yaparak beden ve ruhun hastalıklarını iyileştiriyordu. Pisagorcular, müziğin duyar ve duygular üzerindeki derin etkisini kabul ettiler ve "müzik tıbbı" ile bedeni ve zihni etkilediler. Var olan her şeyin bir sesi olduğuna ve bütün yaratıkların sonsuza dek Yaratıcı'yı övdüğüne inanıyorlardı. İnsanlar, ruhları maddi varoluş yanılmasına gömülmüş olduğu için, bu ilahî melodileri duyamıyorlardı.

Pisagor, müziğin, göklerin dönüşünden oluşan sestene ve bu sesin uyumundan meydana gelmiş olduğunu söylüyordu. Müziğin, gezegenlerin hareketlerinin ve renklerin ilişkisini ortaya koyan birçok sav ileri sürülmüştü. Pisagor, bu savlardan hareketle renkler üzerine de araştırmalar yapmıştı.

Din ve müzik bir taraftan birbirine çok yakın diğer taraftan birbirine çok uzak iki olguymuş gibi durur. Bir tarafta hareketliliği, dansı ve eğlenceyi teşvik eden müzik, dine inanan insanı ruhsallıktan ve inançsal yoğunluktan uzaklaştıran bir etken olarak düşünülür; diğer taraftan, dinsel düşünceye dalma ve yoğunlaşmanın bir yolu olarak da karşımıza çıkar. Bu yönüyle müzik, inananın dinsel hakikati kavramasına ve kutsal deneyimlemesine olanak sağlar. Müzik ve din arasındaki ilişkinin bu iki farklı yorumu, dinin ezoterik ve ekzoterik yorumlarıyla ilişkilidir.

İnsanlık tarihi boyunca dini metinler, yazılı olmasalar bile, özel bir tarzda söylenerek adeta müzik parçası gibi okunmuşlardır. Hemen hemen tüm dinsel geleneklerde müziksel, ritmik bir okuma şekli vardır. Kadim yerli kültürlerinde bile bu durum dikkat çeker.

Amerika'nın önde gelen Kızılderili kabilelerinden Navajo kabilesinin rahipleri aynı zamanda şarkıcıdır; Sri Lanka'nın yerli halkı Sinhalaların geleneksel dinine ilk bağlananlar davulcular ve dansçılardır; Kuzey Avrasya ve Orta Asya'daki şamanlar, müziği ruhsal dünya ile bağlantıyı sağlamak için kullanırlar, davullarıyla kutsal dünyayla ilişki kurarlar. Budizm'de meditasyon yaparken tekrar edilen "OM" hecesi ve İslam mutasavvıflarının zikir esnasında çıkardıkları tek hecelik "Hu" sesi, kutsal olanla ilişki kurmaya yarar. Bu her iki tek hecelik ses, Tanrı anlamına gelir. Yüzyıllar boyunca Hristiyan rahip ve keşişler ayin şarkıları söylemişlerdir. Budistlerin puja'sı, İslam'ın ezanı, Hindu ayinleri ve diğer seremoniler dünya dinlerindeki dini organizasyonların temel formlarını oluştururlar. Bu bağlamda dünya genelinde dinlere bakıldığında dinlerde müziğin yaşamsal bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Müzik pek çok dinin temel bir unsuru olmakla birlikte birçok dinsel gelenek açısından da olumsuz bir şey olarak görülür. Bazen aynı dinsel gelenek içerisinde de farklı tutumların geliştirildiği olur. Örneğin Müslümanların bir kesimine göre müzik haram ya da günah görülürken diğer bazı Müslümanlara özellikle tasavvuf ehline göre, ruhsal hayatın gelişiminde önemli bir rol oynar. Benzer duruma pek çok dinsel gelenekte rastlanır. Erken dönem Yahudilikte müzik

dinin her alanında fazlasıyla yer alırken, Tanah'da Süleyman Mabedinde çalgılar kullanıldıysa da sonraki dönemlerde sinagoglarda müziğin kullanımı yasaklanmıştır. Oysa Yahudiliğin en önemli tarihsel ve dini figürü olan Davud'un sürekli harp adlı çalgıyı çaldığı ve yanından hiç ayırmadığı bilinir ve bu nedenle Davud, bütün resimlerinde sürekli elindeki harpla dolaşırken resmedilir. Hinduizm açısından müzik ve dans son derece önemliyken geleneksel Jainizm dinsel müziği reddeder. Onlara göre müzik, insanın dünyevi zevklere dalmasına ve onların arasında yitip gitmesine neden olan bir şeydir.

Konfüçyus, "müzik, gökle toprak arasında bir ahenktir" diyordu. Yine ilk dönem ve erken Orta Çağ dönemlerinde Hıristiyanlar insan sesiyle yapılan müziğe izin vermekle birlikte, çalgı kullanılmamasını bir pagan davranışı olarak görmüşler ve kilisede çalgı kullanılmasına müsaade etmemişlerdir. Reformistlerden birisi olan John Calvin (1509-1564), reformasyon sürecinde kiliselerde enstrümanların kullanılmasını yasaklamış, ilâhilerin ve mezmurların² sadece insan sesiyle okunmasına izin vermiştir. Hatta bazı ilk Kalvinistler bir adım daha ileri giderek birçok kilise organını parçalamışlardır. Günümüzde ise Amişler ve Mennonitler gibi tutucu bazı Hıristiyan topluluklar hâlâ sadece insan sesiyle yapılan müziği kullanmaya izin vermektedirler.

Ünlü İslâm Mutasavvıfı Mevlânâ (1207-1273) müziğin Tanrı'nın dili olduğunu söyler. Yüce Tanrı Bezm-i Elest'de³ ruhlara müzik ile seslenmiştir. Bu nedenle müzik; din, dil, millet, ırk, zaman ve mekân ayırmaksızın tüm insanlığa aynı duyguları paylaşırabilir. Genel olarak söylemek gerekirse, hiçbir sanat insanın ruhuna müzik kadar doğrudan doğruya ve içinden kavrayacak şekilde işleyemez. Müzik, son derece kuvvetli bir ruhsal etkileşim, ferahlama ve yücelme aracıdır. İnsana ruhunun güzele olan eğilimini gösterir, kötü hallerden ve duygulardan uzaklaştırır, ruhsal çalkantıları tedavi eder ve sakinleştirir. Gerçekten bilinçli olarak uğraşılacak ve dinlenen müzik, insana "Sonsuz Varlık"ı hissettirmede etkin rol oynar ve rehberlik eder. Mevlânâ, yaşamış olduğu dönemde, öğretilerini anlatırken başta şiir ve müzik olmak üzere sanatsal unsurları kullanmıştır. Mevlevî tarikatında müziğe çok önem verilmiş, Mevlevîhaneler zaman içerisinde ve günümüzde de hâlâ etkilerini gördüğümüz yakın tarihimizin kaliteli sanat okulları olmuşlardır. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in de besteci olduğu bilinir.

Mevlevîlik Tarikatı'nın, ulaştığı uzak ve yakın coğrafyada klasik müziğimizin kalitesinin artmasında, usta sanatçıların yetişmesinde ve bölge halklarının başta müzik olmak üzere sanatsal düzeylerinin yükselmesinde çok büyük rolü olmuştur. Klasik müzik repertuarında yer alan büyük eserlerin, büyük oranda Mevlevî Tarikatına mensup ve pek çoğu "Dede" ünvanlı besteciler tarafından yapılmış olması bunu gösterir. Dede Efendi, Şeyh Galip, Zekai Dede, Mevlevî bestecilerden bazılarıdır. Padişahların ödüllendirmesiyle saray himayesinde çalışan pek çok tarikat mensubu Mevlevî besteci, eşsiz besteleri ile zamanla Sarayın ve III. Selim başta olmak üzere diğer bazı padişahların da dikkatlerini çekmişlerdir. Mevlevî müziği ile klasik müziğimiz arasında doğal bir yakınlık meydana gelmiş, hatta bazı dönemlerde birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmüşlerdir. Zamanla din eksenli olan ve olmayan müziğimiz içerisinde Mevlevî Ayinleri sanatsal düzeyleri bakımından zirveye yerleşmişlerdir. Mevlevî tarikatları bölge coğrafyasında hızla çoğalmışlar ve dergâhlar, gittikleri her yere Mevlevî müziğini ve kültürünü de beraberlerinde götürmüşlerdir. Bunun sonucunda doğu ve batı ülkelerinde de bu etki gözlemlenmiş pek çok doğu ve batı müziği sanatçısı ve bestecisi Mevlevî bestecilerin, Mevlevî âyinlerinin ve Mevlevî Kültürünün etkisi altında kalmış ve zaman zaman kendi müzik türlerinde yapmış oldukları bestelerde bu etkiyi hissettirmişlerdir.

Aleviliğin sözlü geleneğinin korunmasında, nesillerden nesillere aktarılmasında ve yayılmasında ozanların ve âşıklık geleneğinin önemi büyüktür.

Değişik dönemlerde yaşamış sayısız ozan, eserlerinde tasavvuf felsefesini işlemişler, Alevi inançlarının temelini oluşturan görüşleri sazları ve sözleriyle hem yaymış hem de günümüze taşımışlardır. Bu ozanların çoğunun ne zaman nerede doğdukları, yaşadıklarına ilişkin net bilgi bile yoktur. Bu ozanlar içinde özellikle yedisi, Aleviler tarafından "İnsan-ı Kâmil" olarak nitelendirilirler ve "Yedi Ulular" olarak adlandırılırlar. Bunlar Seyyit Nesimî, Şah Hatayi (1487-1524), Fuzuli (1485-1556), Yemini, Virani, Kul Himmet ve Pir Sultan Abdal'dır.⁴

Alevi ibadetinin en önemli ritüeli semahtır. Semah; cem sırasında saz ve söz eşliğinde kadın erkek olarak yapılan hareketleri ifade eder. Semah sırasındaki hareketler değişik anlamlar taşır. Gökyüzünde uçmak, evrenin dönüşü gibi dönmek, turnalar gibi kanat çırpma, haktan alıp halka vermek, paylaşmak gibi simgesel anlamlar vardır. İslami anlayışa göre müzik ve semah eşliğinde yapılan cemler dinsel açıdan sakıncalı görülmüştür. Oysa Alevilikte müzik ve semah öğretinin, inancın, ibadetin ta kendisidir. Alevilikte, sazsız, sözsüz, semahsız ibadet olmaz.

Pisagorun öğretileri içinde, reenkarnasyon diye bildiğimiz ruh göçü de vardı. Yunanlılar dünyanın, yani maddi evrenin dört elementten, toprak, hava, su ve ateşten oluştuğuna inanıyorlardı. Beşinci element olan esîre, Hindular Akaşa adını vermişlerdi. Bu element modern bilimin eteriyle hayli benzerlik gösterir. Hem bütün maddi elementlerin arasındaki boşluğu doldurur hem de onların içindedir, onların ortak paydası ve ortak çözünürlüğü olan nüfuz edici tözdür. Budistler de "boşluk, maddenin kalıbıdır" diyorlardı. Öldüğümüzde yalnız madde bedenimiz ölür, eterik bedenimiz ise geldiği yere yani esîre geri döner. Madde dünyasında edindiğimiz deneyimlerin tümü Akaşa'da kayıtlıdır; maddi zevklerden kurtulamadığımız sürece bu geliş gidişler sürecektir. Bu döngüye "ruh göçü" ya da "ölüm ve yaşam çarkı" denir. İnsan tekamülünün yönü kendi Öz-Benliğine doğru büyümedir. Tekamülün sözlük anlamı olgunlaşma, gelişme ve evrimdir. Ruhsal tekâmül, ruhsal gelişim anlamında kullanılır; ruhların madde evrenindeki görgü ve deneyimlerini arttırarak,

bilincini ve bilgisini genişletmesini ifade eder. Evren bir bütündür, birbirinden farklı parçalardan oluşmuştur; bu parçalara âlemler denir. Evrende her âlemin kendisine özgü bir özelliği vardır ve bu özellikler ruhların tekâmül ihtiyaçlarına göre ayarlanmıştır. Dolayısıyla ne kadar maddeci olursak Öz-Benliğimizden o kadar uzaklaşırız, maddecilikten kurtulduğumuz ölçüde de tekâmül ederiz ve bu çarktan kurtuluruz. Aşağı olan maddi doğanın üstüne çıkıp Öz-Benliğimizi kazandığımızda tanrıların huzuruna kabul edilirim, onlarla bir oluruz ve ölümsüzlüğe hak kazanırız. Pisagor, bu öğretiyi muhtemelen Mısır'dan ya da Hindistan'dan almıştı.

M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında Yunanistan'da "Orphik kült"ün etkisiyle yeni bir din yayılmaya başlamıştı. Bu kült, adını kurucusu olan efsanevi şarkıcı Orpheus'tan almıştı. Orpheus'un felsefesini nereden aldığı bilinmemektedir; ancak onun bir Hindu olduğu, görüşlerini de Brahmanlardan aldığına ilişkin söylentiler vardır. Orphikler, ruhun bedende kayan bir mezardaymış gibi hapis olduğuna, göçtüğüne, yeniden doğuşların periyodik (dönümlü) olduğuna, bedenden ayrılan bir ruhun insan ve hayvan bedenlerine girdiğine inanıyorlardı. Orfeus, gerçek Tanrı'nın tek, ancak ikincil tanrıların sonsuz sayıda ve çeşit çeşit olduklarını söylüyordu. Orfeik öğretiye göre Zeus, tüm tanrıların en büyüğüdür, tüm evren ondan var olmuştur. Dianysos ise onun oğludur, yani tezahür etmiş İlahi Kelâm'dır. İnsanlar, Dianysos'un birer parçasıdır. Orphikler, Trakya Dionysosu'na tapıyorlar, disiplinli, perhizli, çileci bir hayat sürüyorlardı. Örneğin, yakınlarından birinin ruhu bir hayvan bedeninde de yer almış olabilir düşüncesiyle et yemiyorlar, sürekli doğuşların çemberinden kurtulmak için maddi zevklerden uzak duruyorlardı. Pisagorcular da Orphiklerin inançlarını ve yaşam biçimlerini benimsediler. Pisagor da et yemeyi yasaklamamış olmasına rağmen, et yemekten kesin olarak kaçınıyordu. Et yemenin akli bulandırdığına inanıyor ve mahkemede akıllı kararlar vermesi gereken yargıçların da et yemekten kaçınmaları gerektiğini öne sürüyordu. Tiyatronun Dionysos onuruna yapılan kutlamalardan doğduğu düşüncesine büyük önem verirken değinmiştim.

Pisagor, evreni üçe ayırıyordu: Yüce Âlem, Üst Âlem ve Alt Âlem. Yüce Âlem, bütün doğaya, var olan her şeye nüfuz eden lâtif bir özden oluşur, Mutlak İlahîlik planıdır. Tanrı her anlamda kadirimutlak, arifimutlak, her daim etkin ve her yerde hazır. Diğer iki Âlem, bu Yüce Âlem'in kapsadığı kürenin içindedir. Üst Âlem ise ölümsüzlerin evidir. Bu Âlemlerin doğaları dünyeviliğin maddesine karışmamıştır, fakat gölgeleri bir alt dünyaya vurur, bu yüzden gölgeleriyle bilinirler. Her yaratık türü, ona Tanrı tarafından işlenmiş olan bir mühüre sahiptir; Tanrı'nın kutsal (İlahî) motifinin soyluluğuyla mühürlenmiş olduğu için, her beden kutsaldır. Bu mühürlerin ikamet yeri de bu Üst Âlemdir. Alt Âlem'de ise maddi tözden pay alan veya maddi töz üzerinde çalışan varlıkların âlemidir. Bu varlıklar, insanlarla çalışan melekler, dünyanın doğasından pay alan demonlar, geçici olarak toprak doğasına sahip olup bunun üstüne yükselme kapasitesine sahip olan insanlar ve insandan aşağı olan varlıklardır. Bu üç âleme zarflar da deniyordu. En üstteki birinci zarf ilkelerin zarfı, ikincisi akılların zarfı, üçüncüsü, yani en aşağıdaki ise niceliklerin zarfıydı.

Görüldüğü üzere bu evren modeli, sınıflı toplumun bir modelidir. En tepedeki güç ve akıl ilkeleri belirlemiş, her zaman, her yere ve her şeye nüfuz etmiştir. Ortadaki Üst Âlemi, yani akılların zarfını parlamentoyla ve bürokratlarla, Alt Âlem'i de halkla ve kölelerle eşlemek mümkün. Her varlığın Tanrı tarafından mühürlendiği için kutsal kabul edilişi, insanın ve evrenin Tanrı'nın suretinde yaratıldığı ve insanla evrenin etkileşimde olduğu fikri ise her basamaktaki tanrısal mükemmelliğin ifadesiydi.

Pisagor'un öğretileri masonlar için çok büyük öneme sahiptir. Masonlara göre insan, yönetim avamının elindeyse cehaletle, kilisenin elindeyse batıl inançla yönetilir; devlet ise korkuyla yönetir. Dünyanın kusursuz yönetimi, ancak, evreni düzenleyen İlahî yönetimin bir sureti olmakla mümkündür. Masonluk, insanı "Evrenin Yüce Mimarı"nın işlerini berrak bir şekilde görebileceği bir bilinç düzeyine çıkararak, insan ile Tanrı arasındaki birliği tesis etmeye çalışan bir dinsel inanç sistemidir. Masonik simgelerden olan gönye, pergel ve piramidin tepesindeki göz gibi simgeler evreni düzenleyen İlahî yönetimi sembolize ederler. İnsanların uyum ve anlayış içinde yaşayabilmeleri için, cehalet bilgeliğe, batıl inanç aydınlanmış imana, korku da sevgiye dönüşmelidir. Felsefi hayatı seçenler için büyük bir üniversite kurulmalı ve burada hayatın sırlarıyla ilgili kutsal bilgiler ve laik bilimlerle birlikte öğretilmelidir.

Gizem okulları bu amaçla kurulmuşlardı. Bu okullar çeşitli derecelere bölünür; bu derecelere hazırlık sınavlarıyla ve inisiyasyonlarla girilirdi. Burada inisiyeler, Kozmoz'un her atomunda gömülü olan Hakikat öğretilirdi. Öğretinin yetkin olmayan avamın eline geçmemesi için de sembollerin dili kullanılırdı. Pisagor, "cahil yığınları ancak zaman tedavi edebilir" diyor, "Sağ elini herkese kolayca verme" sözüyle müritlerini uyarıyordu. Burada sağ el cehalet yüzünden düşenleri kaldıran Hakikat'ı temsil ediyordu. "Hikmetini ve bilgeliğini takdir edemeyenlere sunma, kalbi ve akli ölü olanların çoğu hikmet istemediği için, onlar kendilerine nezaketle uzatılan eli keseceklerdir" demek istiyordu. "Evine kırılmaçların yuva yapmasına izin verme" öğüdüyle de düzeysiz insanlardan uzak durulması gerektiğine işaret ediyordu.

M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Mısırlı ve Asurlu sanatçıların bıraktıkları yerden işe başlayan Yunanlıların resim sanatı hakkında en çok bilgiyi vazoların üzerlerindeki süslemelerden ediniyoruz. Şekilleri sebebiyle vazo dediğimiz kaplar, içine yağ ve şarap konulan büyük çömleklerdi ve bunların süslenmesi antik Yunan'da adeta bir sanayi dalıydı. Bu nedenle, o dönemin bazı ressamı heykeltıraşlardan daha ünlüydüler. Yunanistan'da da sanatçılar emekleriyle geçinen kişiler olduklarından yine aşağı sınıflara mensuptular ama kent yaşamında Mısır'da ve Asur'da olduklarından daha fazla görev üstleniyorlardı, hatta birtakım sınırlar içinde kent yönetimine katılabiliyorlardı.



Fotoğraf: Bir Yunan vazosu.

Günümüze ulaşan yapıtlardan o dönem sanatçıların Mısır sanatını incelediklerini, onlardan etkilendiklerini ama bununla yetinmeyip kendi gözlemlerini de yapıtlara katmaya, kendi hesaplarına birtakım denemeler yapmaya başladıklarını anlıyoruz. Artık sadece Mısırlı ustaların kurallarını izlemenin dışında kendi gözlemlerini de kullanıyorlardı. “Öğrendiğini” yapmayı bırakıp “gözlediğini” yapmaya başlayan sanatçılar bir süre sonra çok büyük bir buluş gerçekleştirdiler ve perspektif kısaltımı (*rakursi*)⁵ buldular. Vazoları resimleyen sanatçılar M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında tarihte bir ilki gerçekleştirip bir ayağın karşıdan görünüşünü çizerek sanat tarihinde büyük bir dönüşümü başlattılar. Bu buluş, sanatçının bundan böyle nesneyi en iyi tasvir edebileceği biçimiyle değil, gözlemlendiği açıdan görünen biçimiyle resmedeceği anlamına geliyordu. Böylece eski sanat tarihe karışmış oluyordu.

Yunan sanatı, Atina’da demokrasinin yükseldiği dönemde gelişiminin doruğuna ulaştı. Bu çağ sadece sanat alanında değil, bilim ve felsefe alanında da devrimlerin yapıldığı bir çağ oldu; M.Ö. 3. yüzyılda başlayıp M.S. 2. yüzyıla kadar süren Helenizm döneminin de temellerini oluşturdu. Tüm organların eksiksiz gösterilmesi ve figürlerin birbiri önüne gelmemesi kaygısı ortadan kalktı. Anatomi daha doğru kullanılmaya başlandı.

Anatomideki doğruluk heykel sanatında mükemmelliğe ulaştı. Ahşap, fildişi ve altın kullanılarak görkemli heykeller yapıldı. Bu heykeller Hıristiyanlığın yayılmasından sonra Hıristiyanlar tarafından “kâfir Tanrıları simgeleyen putlar” oldukları gerekçesiyle imha edilmişlerdir. Günümüze ulaşan örnekler ise bu heykellerin kentlere süs olması amacıyla ya da koleksiyoncular tarafından yaptırılan kopyalarıdır. O dönemde heykel yapımında bronz da kullanılmış ancak bronz heykeller sonraki savaş ve ekonomik kriz dönemlerinde para ve silah yapımı için eritilmişlerdir. Bu yüzden günümüze gelebilmiş bronz heykel örneği yok denecek kadar azdır. Bunlardan birisi olan bir araba sürücüsü heykeli, Delfi’de (Delphoi) bulunmuş M.Ö. 5. yüzyıla ait, 180 cm boyunda bir bronz heykeldir ve “Delfili Sürücü” adıyla bilinir. Güney İtalya açıklarında bulunmuş aynı döneme ait 197 cm boyunda iki atlet heykeli vardır. Bu heykellerin gözlerinde değerli taşlar kullanılmış, saçlar, sakallar, göz çevreleri ve dudaklar altın yaldızla kaplanmıştır.

Atina, M.Ö. 400’lü yıllarda politika, ticaret ve sanat bakımından Yunan kültürünün merkezi haline geldi. O dönemde Atina Akropolü’nde inşa edilen Parthenon ve çevresindeki yapılar olgun klasik üslup döneminin en önemli eserleridir. Phidias, Kalamis, Myron, Polyklet ve Alkamenes gibi büyük heykeltçiler de bu dönemde yetişmiştir.

Aklın kavrayışını aşan şeylerle entelektüel olarak uğraşmanın boşuna olduğunu düşünen ilk filozoflar, dışsal âlemlerin gizemlerinin insan doğasının sınırlı çerçevesi içinde tezahür ettiğini görmüşler ve dikkatlerini algılanamaz olan tanrısallıktan çekerek insana çevirmişlerdi. Dünyanın, büyük bir devin vücudunun çeşitli kısımlarından yaratılmış olduğu düşüncesi, çok eski çağlarda ortaya atıldı. Aryalılar’da, ilkel bir doğa bilgisiyle birlikte bir tıp bilgisi ortaya çıktı. Işık, karanlık, rüzgâr, su ve ateş gibi kozmik unsurlarla, deri, et, kemik, saç ve ilik gibi bünyemizi oluşturan unsurları ve ruh, nefes, kan, pislik ve vücudumuzdaki yapışkan maddeleri birbirine paralel ve birbiriyle ilişkili olarak ele aldılar.

Bu benzeştirmelerin doğal bir sonucu olarak Tanrı’yı Büyük İnsan, insanı da Küçük Tanrı olarak gören gizli bir teolojik (*Tanrıbilimsel*) sistem gelişti. İnsanın Tanrı suretinde yaratıldığına, evrenin insan bedeninden çok farklı olmayan büyük bir organizma olduğuna ve Evrensel Beden’in her aşamasının ve işlevinin insan bedeninde bir karşılığı olduğuna inanıyorlardı. Büyük evrene, Büyük Âlem anlamına gelen Makrokozmoz, insan vücuduna da küçük âlem anlamına gelen Mikrokozmoz dendi. Evreni “kozmos” olarak ilk adlandıranlar da Pisagorculardır. Pagan gizem okulları, inisiyelerine Makrokozmoz ile mikrokozmoz arasındaki ilişkiyi öğretmeye öncelik tanıdılar, rahiplerin yeni inisiye

olanlara verdikleri en önemli bilgelik anahtarı bu ilişkiydi. İnsan, İlahî Plan'ın yaşayan imgesiydi. Bunu M.S. 13. Yüzyılda Mevlânâ Celaleddin "Âlem-i Asğar olsan bile Âlem-i Ekber'i temsil edersin" sözüyle ifade etmiştir.

İlk rahipler ilkel tapınakların kutsal odalarına birer insan heykeli koydular. Bu insan sureti İlahî Kudret'i sembolize ediyordu; kadim zamanların rahipleri, bu insan suretine ders kitabı olarak bakıyor, onda, bir parçası oldukları göksel planın yüce ve soyut gizemlerini görüyorlardı. Yunan heykellerindeki derin anatomi bilgisi belki de insan bedeninin sembolize ettiği İlahî Kudret'e duyulan derin saygıydandı.

Pisagor, sayıların gizli anlamlarını araştırmıştı. Avama açıklanmaması için sırlarını yazıya geçirmiyor, çok güvendiği birkaç müridine sözlü olarak naklediyordu; bu yüzden sırlarının büyük bir kısmı ölümüyle birlikte kaybolmuştur.

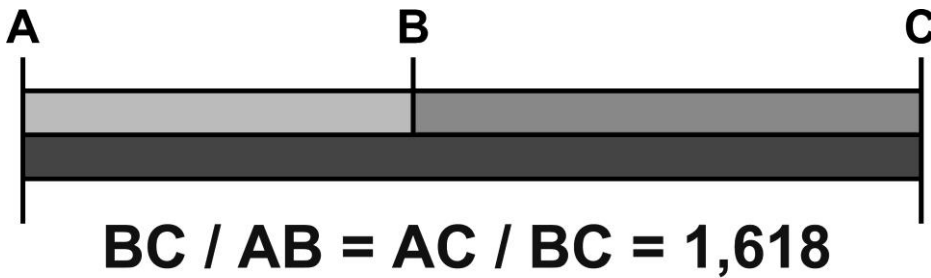
Pisagorculara göre bütün bilimlerin atası aritmetiktir; geometri, müzik ve astronomi ona bağlıdır. Astronomi ise hem geometriye hem de müziğe dayanır. Pisagor'un aritmetiğini anlayabilmek için önce sayıların, monadın ve birin anlamı üzerinde durmak gerekir:

Monad, her şeyi kapsayan BİR'dir. Pisagorcular monada "soylu sayı, Tanrıların ve İnsanların atası" diyorlardı. Monad ayrıca, bir bütün olarak görülen herhangi bir sayı birleşimlerinin toplamıdır. Bu yüzden evren bir monad olarak düşünülmüştür, fakat evrenin gezegenler ve elementler gibi bireysel parçaları kendilerini oluşturan parçalarla ilişki içinde değerlendirildiğinde yine birer monaddırlar, birleştiklerinde ise daha büyük bir monadın parçalarıdır. Kısacası monad hem her şeyi kapsayan "BİR"dir, hem de parçaların her birini ifade eden "bir" sayısıdır. 17. Yüzyılda Leibniz, monadı boyutsuz, hareketsiz, dışarıdan etki almayan, yalnızca algılayan "sonsuz küçük" varlıklar olarak tanımlamıştır.

Sayıların gizemli bir güce sahip oldukları inancı ve sihir, büyü, uğur gibi işlemlerde kullanılması, insanların ilk yerleşim yerleri olan Sümer'e, Babil'e, Mısır'a, Hindistan'a ve Çin'e kadar uzanır. Bu inanç, Yeni Pisagorcuların felsefelerinde yer almış, Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslâmiyet'te Şii mezhebine bağlı bir tarikat olan Hurufilik'te sürmüştür. Hurufilik XIV. Yüzyıl'da Esterâbâdlı Fazlullahi Hurifi tarafından kurulmuş bir tarikattı ve Yahudi Kabbalacılığıyla birçok paralel yönü vardı. Huruf, Farsça'da harf anlamına gelir. Hurufiler Arap harflerinin sayı değerlerinin ezoterik açıklamalarıyla ilgilenmişlerdi. Hurufilikte her harf bir sayıyı karşılar, her sayı bir sözü anlatır. Açıkça söylenemeyen söz, sayıların ve harflerin arkasına gizlenir. Var olan her şey sestem doğmuştur; ses ise en gelişmiş halini sözde bulur. Söz harflerden vücut bulur, sözün aslı harftir. Doğum tarihindeki sayıların, insanın hayatını etkilediğine günümüzde de inanılır ve bazı tarikatlarda çocuğun adı doğum tarihindeki sayılara göre belirlenir.

Tarihin tüm dönemlerinde, tüm sanat dallarında, özellikle dinsel yapıların mimarisinde kullanılan bir sayı, "Altın Oran", "Tanrısal Oran", "İlahi Orantı" ya da "Kutsal Oran" diye bilinen bir sayıdır. Bu sayı, Dan Brown'ın "Da Vinci Şifresi" adlı romanıyla ve bu romanın sinemaya uyarlanmasıyla gündeme geldi ve hayli ilgi çekti.

Altın Oran kısaca "Bir nesnenin büyük elemanlarıyla küçük elemanları arasındaki en ideal orantı" olarak tanımlanabilir. Altın Oran'a "Tanrısal Oran" ve "Kutsal Oran" denmesinin sebebi doğadaki nesnelere çoğunda var olmasıdır. Bu oran, antikçağdan beri matematikçilerin, fizikçilerin, filozofların, sanatçıların ilgilendikleri bir konu olmuştur. Bitkilerin büyümeleri, belli bazı katı maddelerin kristal yapılarından, veri tabanlarında arama yapmak için yazılan bilgisayar programlarının geliştirilmesine kadar çok geniş uygulama alanları vardır.



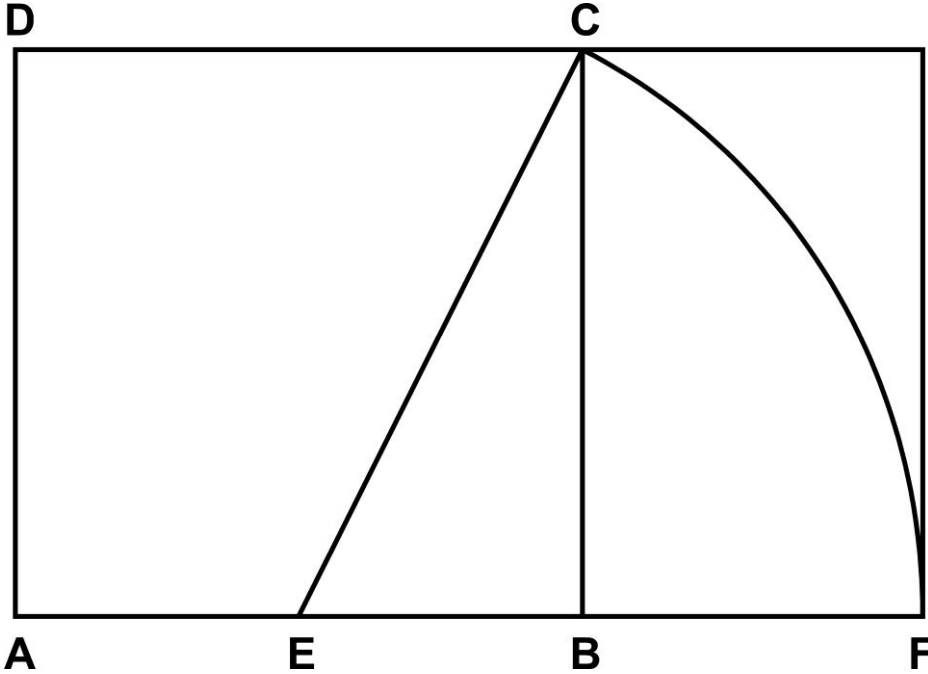
Altın Oran

İlk olarak kimler tarafından keşfedildiği bilinmese de Keops Piramidi'nde uygulanmış olmasından, Yunanlılardan daha önce Mısırlıların bu konu üzerinde araştırma yapmış oldukları anlaşılmaktadır. Öklit (Eukleides), M.Ö. 300'lü yıllarda yazdığı "elementler" adlı tezinde Altın Oran'ı "ekstrem ve önemli oranda bölmek" olarak ifade etmişti. Orta Çağ'ın en ünlü matematikçisi olan İtalyan kökenli Leonardo Fibonacci, birbiri arasında ardışık ilişki ve olağanüstü bir oran bulunan sayıları keşfetti. Evrendeki muhteşem düzenle birebir örtüşen bu sayılar "Fibonacci Sayıları" olarak da bilinir. "0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610, 987, 1597, 2584, 4181, 6765, 10946, 17711..."

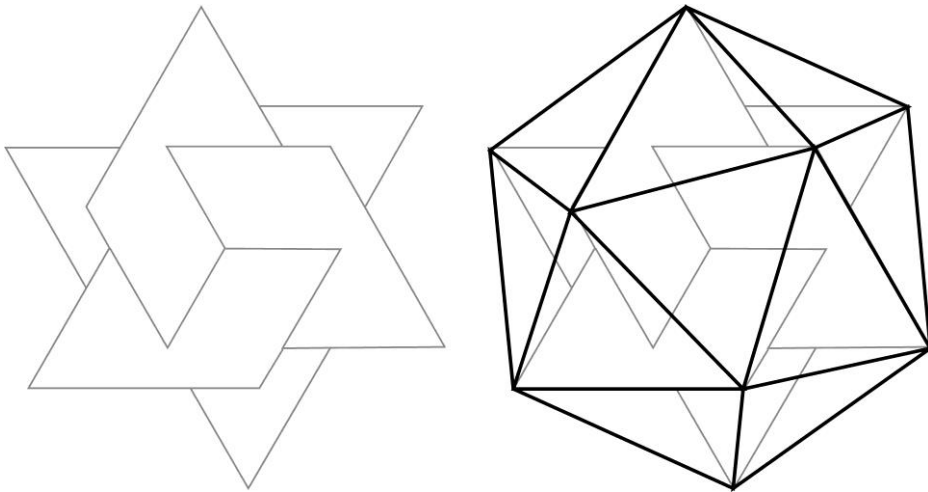
Yukarıda gösterilen Fibonacci dizisinde her sayı kendinden önceki iki sayının toplamından oluşur; 5+8=13, 8+13=21, 13+21=34 gibi. Bu sayı dizisinin Altın Oran'la ilişkisi şudur: Bir Fibonacci sayısının ile kendinden önceki sayıya bölümü ile elde edilen sonuç, 1,618'dir. Örneğin; 987 / 610 = 1,618032... sonucunu verir. Bu durum, 89'dan daha küçük olan Fibonacci sayıları için 0,01 gibi küçük bir farklılıkla ortaya çıksa da büyük sayıların tamamında sonuç aynıdır.

Matematikte 3,14 sayısına karşılık gelen ve bir dairenin çevresinin çapına bölümü ile elde edilen “pi” sayısı herkes tarafından bilinir. Altın oran da tıpkı pi sayısı gibi sabit bir sayıdır. 1,618’e karşılık gelen bu sayı, bazen özelliklerini inceleyen matematikçi, aynı zamanda Parthenon’un mimarı olan Phidias’ın adının baş harfi olan “Fi” (Φ) simgesiyle gösterilir. Altın Oran, “Fibonacci Sayısı” ya da “Phidias Ortalaması” diye de adlandırılır. Altın Oran üzerine bilinen ilk kitap Luca Pacioli (1445-1519) tarafından yazılan “İlahi Orantı” (*Divine Proportion*)’dır. Leonardo da Vinci tarafından resimlendirilmiş ve 1509 yılında yayınlanmıştır.

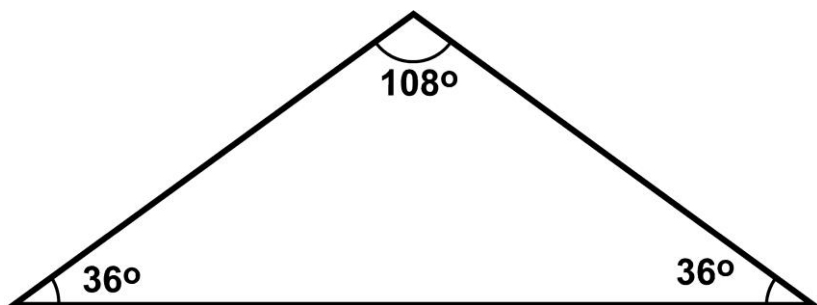
Leonardo’nun bu kitap için yaptığı resimler “Beş Platonik Cisim” (*Five Platonic Solids*) adını taşırlar. Bunlar, bir küp, bir dörtyüzlü (*Tetrahedron*), bir sekizyüzlü (*Octahedron*), bir onikiyüzlü (*Dodecahedron*) ve bir yirmiyüzlü (*Icosahedron*) resimleridir.



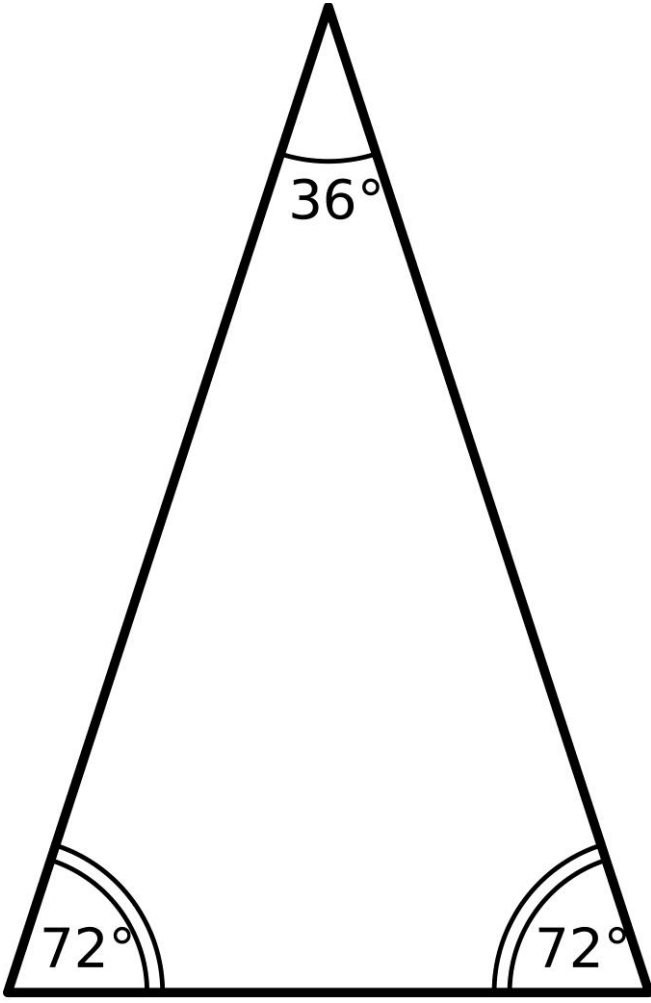
Şekil: Altın orana sahip bir dikdörtgenin çizimi. Önce ABCD karesi çizilir. AB kenarının orta noktası olan E noktası bulunur. Pergelin ucu E noktasına konup EC kadar açıldıktan sonra yay çizilerek F noktası bulunur. Bu üçgende AF’nin AD’ye oranı 1,618’dir.



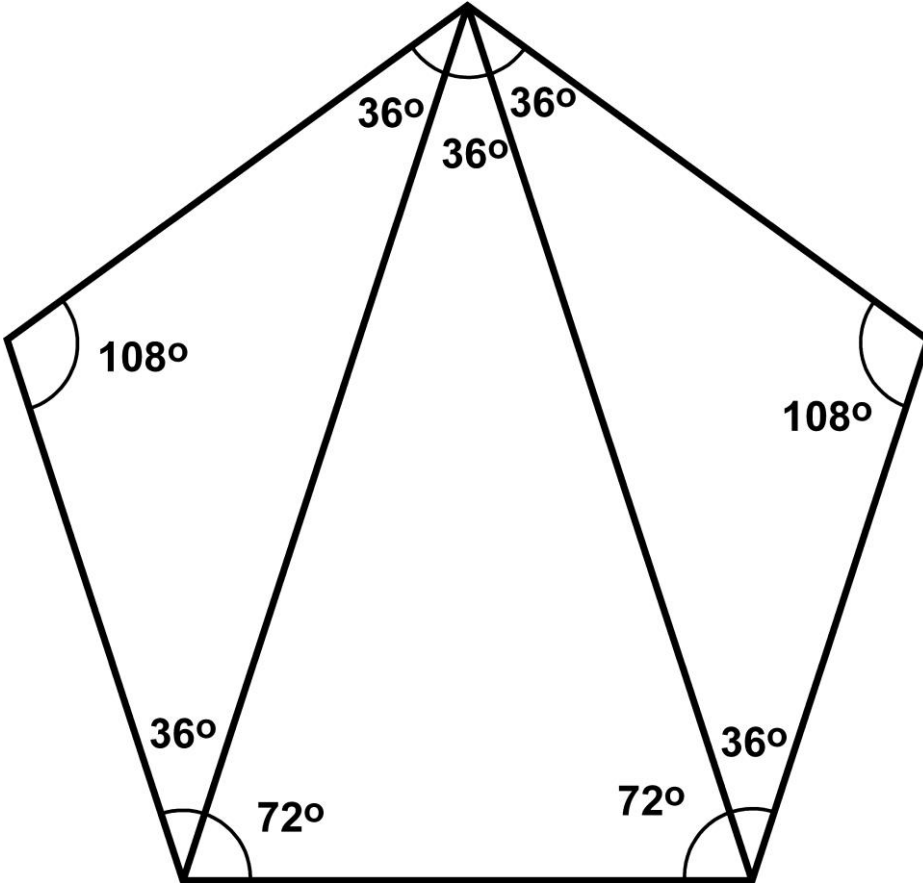
Şekil: Üç adet altın dikdörtgenden yirmiyüzlü elde edilmesi



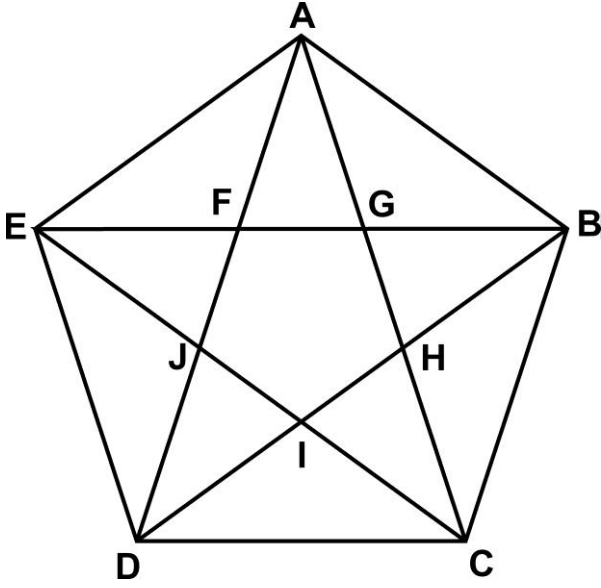
Şekil: Altın Gnomon. Tabanın yüksekliğe olan oranı 1,618'dir.



Şekil: Altın üçgen. Yüksekliğin tabana olan oranı 1,618'dir.



Şekil: Bir adet altın üçgen ve iki adet altın gnomondan bir beşgen elde edilmesi.



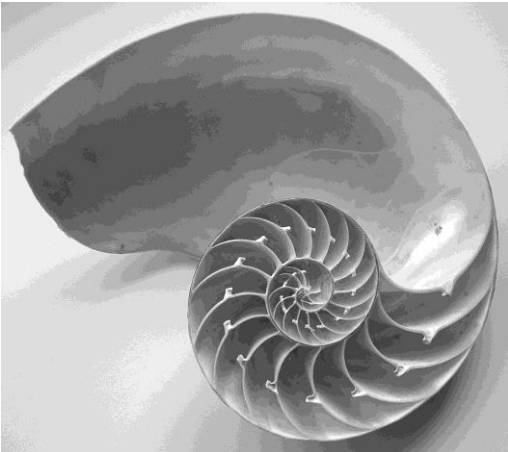
Şekil: Beşgenin karşılıklı köşelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan beş köşeli yıldız. Beşgenin içinde kalan tüm uzun çizgilerin kısa çizgilere olan oranı (EF/FG, FB/FG vb.) 1,618'dir.

Altın oranın karşılık geldiği 1,618 sayısının matematikteki en şaşırtıcı yanı, tersinin bir eksiğine; karesinin ise bir fazlasına eşit olmasıdır. Bu yönüyle altın oran (Φ) evrende eşi benzeri olmayan, bu özelliğe sahip tek sayıdır. Altın oranın tersi, $1/1,618 = 0,618$ 'dir. Yani altın oranın tersi, kendisinin bir eksiğine eşittir. Aynı şekilde altın oranın karesi 2,618'e, yani kendisinin bir fazlasına eşittir. Bu şaşkınlık verecek bir durumdur ve matematikte bu özellikte başka bir sayı yoktur.

Mısırlılar Keops Piramidi'nin tasarımında hem pi sayısını hem de altın oranı kullanmışlar, Yunanlar, Parthenon'un tüm tasarımını Altın Oran'a dayandırmışlardı. Bu oran, ünlü Yunan heykeltıraş Phidias tarafından da kullanılmıştı.

Keops Piramidi'nin yüksekliğinin 1 milyon ile çarpımı, Dünya'nın, Güneş'ten yaklaşık uzaklığı olan 149 milyon kilometreyi vermektedir. Kaidesinin çevresinin toplamı 931 metre 22 cm.dir. Yükseklik 148 metre 28 cm.dir. Yüksekliğin iki katının çevreye bölümü, Pi sabit değeri olan 3,1416 sayısını vermektedir.

Biyolojik sistemler, çok değişik türlerde simetri karakteristikleri gösterirler. Bu simetrlere, biyolojik organizmaların büyümesi sırasında ortaya çıkarlar. Bu simetrlere "Materyal Simetrisi" denir. Birçok canlı organizma ya iki boyutta beş katlı simetri, ya da üç boyutta yirmi yüzü simetri sergilerler. Yüksek düzeyde gelişmiş bitkiler arasında, en açık biçimde beş katlı simetri gösterenler çiçekli bitkilerdir. Çiçekli bitkiler yaygın olarak tek çenekliler ve iki çenekliler olarak iki alt sınıfa ayrılır. Tek çenekliler üç, altı veya on iki katlı simetrlili taç yaprağı dizilişli çiçeklere sahiptirler. İki çenekliler ise dört ya da beş katlı simetri gösterirler. Çam kozalaklarındaki pulcuklar saat yönünde ve ona ters yönde oluşan sarmallar şeklinde dizilirler. Saat yönünde dizilen sarmalların sayısı ile ters yönde dizilen sarmalların sayısı her zaman birbirini izleyen Fibonacci sayılarıdır. Ayçiçeği tohumlarının dizilişi de aynı şekildedir. Hayvanlar âleminde beş katlı simetri, en fazla derisidikenliler arasında yaygındır. Bu aile denizyıldızlarını, denizkestanelerini ve kum dolarlarını kapsar. Deniz salyangozu olarak bilinen Nautilus'un kabuğu giderek büyüyen odacıklardan oluşur. Hayvan büyüdükçe, kullanmadığı küçük odacıkları kapatır, sarmal şeklinde giderek büyüyen odacıklar inşa eder. Birbirini izleyen bu odacıkların hacimleri Fibonacci dizisine göre büyür.

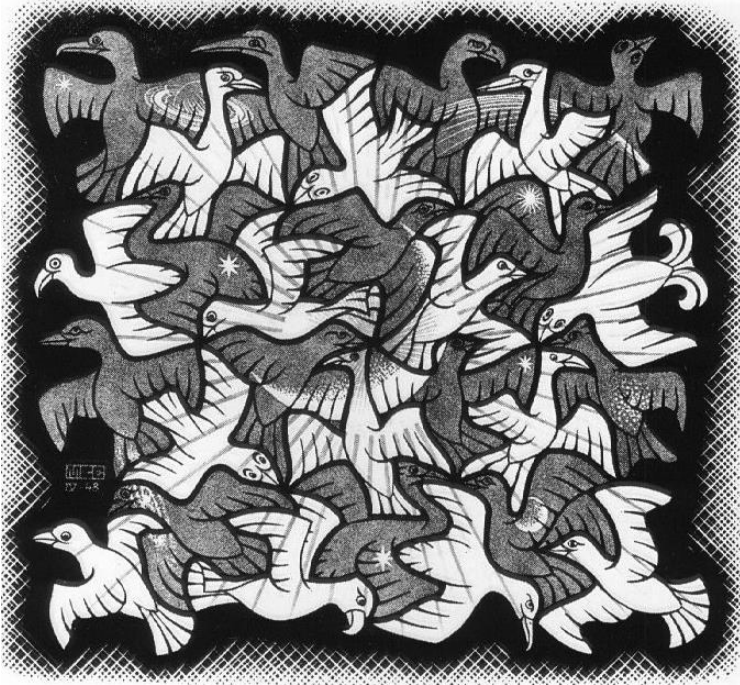


Fotoğraf: Nautilus (Deniz salyangozu)

Bu ve benzeri sayıların özellikle dinsel yapıların mimarisinde kullanılmasının sebebi, Ezoterizm'in temel ilkelerinden olan "Gökte nasılsa, yerde de öyledir" ilkesidir.

Sanatın matematik ve geometriyle ilişkisi konu olduğunda akla gelen en önemli isim, 1898-1972 yılları arasında yaşamış olan Hollandalı grafik sanatçısı Maurits Cornelis Escher'dir denebilir. Escher, çizimlerini gösterdiği grafik öğretmenin tavsiyeleriyle grafik üzerine çalışmaya başladı. İtalya'ya gitti ve orada birçok çizim yaptı. Faşist hareketin yükselmekte olması nedeniyle 1935 yılında ailesiyle birlikte İsviçre'ye taşındı. 1937'de eserlerinin birkaçını gösterdiği kardeşi Berend, onu matematiğe yönlendirdi. 1937 yılının sonuna doğru yine ailesiyle beraber Belçika'ya yerleşti. 1941'de Alman işgali yüzünden Hollanda'ya kaçmak zorunda kaldı. Bir Yahudi olan eski öğretmeni Samuel de Mesquita, 1944'de Naziler tarafından öldürüldü. Escher, Mesquita'nın eserlerinin Amsterdam'daki Stedelijk Müzesi'ne nakledilmesine yardım etti, savaş bitince 1946'da onun anısına bir sergi düzenledi. Nazi rejimiyle iş birliği yapmayı reddeden sanatçıların çalışmalarının sergilendiği bir sergiye katıldı; bu sergiden sonra birçok sipariş aldı. Gelecekte onu üne kavuşturacak birçok çalışmasını Hollanda'da yaptı. 1972 yılında hayata veda etti.

Muhtemelen Rönesans'tan bu yana matematiğe ve geometriye Escher'in odaklandığı kadar odaklanmış sanatçı yoktur. "Gerçek bilimlerde hem öğretim hem bilgi olarak cahil olsam da meslektaşım sanatçılara kıyasla matematikçilerle daha çok ortak nokta bulunuyor"⁶ demişti. Ortaokulda resim dışındaki tüm notları yetersizdi. Öğrenciliğinde matematikle arası hiç iyi olmamasına rağmen, grafik sanatçısı olduğunda matematiksel araştırmalar yapmaya, matematiksel kavramları tasvir etmeye ve geometri konusunda yeni fikirler edinmeye itilmişti. Matematiği ve özellikle geometriyi birçok resim ve baskısında kullanmıştır. Birçok çalışmasında soyut matematiksel kavramların görsel metaforlarını ortaya koymuştur. Çalışmaları yalnızca sanat alanında değil, bilim alanında da etkiler yaratmıştır.



Resim: Escher'in bir gravürü.

M.Ö. 3. yüzyıla M.S. 1. yüzyıl arasındaki döneme Helenistik dönem adı verilir. Yunan kültürü, Büyük İskender'in parçalanmış imparatorluğundan doğan imparatorluklar aracılığıyla Önasya'dan Mısır'a kadar olan ülkelere yayılır; İran ve Hindistan'da bile Yunan kültürünün izleri görülmeye başlar. Yunan sanatı, birkaç küçük kentin ilgi merkezi olmaktan çıkar, neredeyse dünyanın yarısının ortak sanatı haline gelir. Klasik üslubun yerine, çok süslü ve gösterişli bir imparatorluk sanatı gelişir. Sanatçılar, şairler saraylarda yer alırlar, kralları öven eserler yaratırlar, böylece saray sanatı doğar. Saray kültürü krallıkla birlikte gelişince, sanat da sarayın gereklerine göre gelişir. Kentler yeniden planlanır, büyük kitaplıklar, müzeler kurulur; bu kitaplıklarda ve müzelerde eski kültüre ait eserler toplanır.

Helenistik dönemde Eukleides (*Öklit*), Arşimet gibi matematikçiler; Kalimahos, Teokrit ve Apollonios gibi şairler yetişir. Platon'la birlikte Sokrates'in ilk öğrencilerinden olan Eukleides, M.Ö. 4. yüzyılın başlarında bir Antik Yunan kenti olan Megara'da Megara Okulu'nu kurar. Bu okul Aristoteles eleştirileri ve mantık alanında yaptığı araştırmalarla felsefeye önemli katkılarda bulunur, Sokratesçi diyalektik yöntemi ahlaksal amaçlarla kullanarak, ağırlığı felsefenin öğretici yönlerine verir. Eukleides, yalnızca Sokrates'ten değil, Parmenides'ten de oldukça etkilenmiştir. Parmenides'in "Bir"iyle Sokrates'in "İyi"sinin aynı şeyler olarak yorumlar. Daha sonra "Didişimciler" olarak tanınacak olan bir grup, daha çok mantık alanı ile ilgilenmiş, bir savı ya da görüşü saçmaya indirgeyip çürütme amacı güden akılyürütmeler üzerine kurulu bir yöntem geliştirmişlerdir. Miletli Eubulides, bu okulun önderlerindedir.

Megara Okulu'nun bir diğer temsilcisi Kıbrıslı Zenon'dur. Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuş olan Stoacılık, M.S. 3. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Helenistik dönemin ve Roma döneminin en gözde felsefesi olmuştur. Stoa felsefesi

akıl egemenliğini, doğaya uygun yaşamayı, ruhun duygular karşısında sarsılmazlığını savunmuş ve dünya vatandaşlığı ülküsünü benimsemişti. Bu akım ayrıca akılcı, maddeci ve tümtanrıcıydı. Stoacılar, felsefe tarihinin ilk tümtanrıci düşünürleri olarak bilinirler. Stoacılar göre her şeyin akılcı bir düzen içinde var olduğu dünya, fiziksel dünyadan başka bir şey değildir. Bütün olaylar bu akılcı düzen uyarınca gerçekleşir, dünyada ne rastlantılara ne mucizelere ne de gelişgüzelliğe yer vardır. Eski Yunan felsefesinin tasarımlarından biri olan “bengi dönüş” Stoacılar tarafından da onaylanır. Bu görüşe göre, Tanrı evrendeki her şeyi en sonunda başladığı ilk noktaya geri getirir. “Türümcü Tümtanrıcilik” olarak bilinen bir diğer tümtanrıci görüş Orta Çağ’da Plotinos tarafından geliştirilmiştir. Plotinos’a göre evren Tanrı’dan türemiştir, ama Tanrı’dan kopmamış ya da ayrılmamıştır. Evren varlığını Tanrı’da sürdürür. Evrendeki her şey tıpkı bir ışığın çevreye yayılması gibi Tanrı’dan türemiştir, Tanrı ilk töz ya da ilk temeldir. İkinci varlık katmanında hem türeyen şeylerin ilk örnekleri olan idealar, hem de ideaları düşünme yeteneği “nous” yer almaktadır. Ruhun altında cisim, cismin de altında katıksız madde bulunur. İnsanın ruhu, aşağıdan yukarıya doğru bir hareketle o sonsuz ışık kaynağı Tanrı’ya yönelmektedir. Bir başka tümtanrıcilik anlayışı olan “Doğalcı Tümtanrıcilik”ın temeli Spinoza’nın felsefesinde atılmıştır. Tanrı tek tözdür ve evrenin içkin nedenidir. Töz, kendisinin nedenidir, var olmak için başka bir şeye gerek duymaz. Spinoza da Tanrı ile doğanın özdeş olduğunu söylemiştir, ancak Spinoza’nın tümtanrıcilığı, tanrıtanımazcılık olarak görülmüş ve eleştirilmiştir.

Bireyci felsefe görüşlerinin halk arasında giderek önem kazanmasıyla, kişiyle ilgili değerler sanat eserlerinde yer aldı. Böylece Helenistik dönemde sanat, büyü ve dinle olan eski bağı büyük ölçüde yitirdi. Stoa felsefesindeki doğacılık, Helenistik dönem heykelleriyle sanata yansdı. Stoacılığın “doğaya uygun yaşama” ya da “doğal olma” ilkelerini benimsemiş olmaları, heykellerdeki, büstlerdeki insanların ifadelerindeki doğallığın sebebiydi. Heykellerin gözlerindeki insanın içine işleyen bakışlar, kişilere özgü hatlar, ihtiyarlığın kişiye özgü karakterleri, giysilerin kıvrımlarından oluşmuş yığınlar, atletik olmayan sıradan vücutlar, sanatçıların yeni keşfettikleri unsurlar oldu; krallar ve eşleri, filozoflar, komutanlar, yaşlı kadınlar ve çocuklar, hep dünyevi tavırları içinde ifade edildiler.

Bu dönemin en büyük heykeltisi Praksiteles, işçiliğindeki zerafet ve eserlerindeki etkileyciliğiyle ünlüydü. Praksiteles’ten sonra gelen kuşak, yüz çizgilerine, onların güzelliğini bozmadan hareket vermenin yolunu buldular; kişinin ruhsal yapısını ve kişinin yüz çizgilerinden çıkan anlamı ifade etmeyi ve günümüzdeki anlamda portrenin nasıl yapılabileceğini öğrendiler. Büyük İskender, sarayın heykeltisi Lisippos’a bir heykelini yaptırttı. Lisippos, doğaya sadakatiyle çağdaşlarını şaşırtan, çağın en ünlü sanatçısıydı.

Klasik dönemle Helenistik dönem heykelleri arasındaki değişiklik, en açık şekilde M.Ö. 160 yıllarında Bergama’da yapılmış olan Zeus Sunağı’nın kabartma heykellerinde görülür. Bu heykellerde Tanrılarla Devler arasındaki savaş anlatılır. Etkiyi artırmak için kabartma, alçak kabartma olarak yapılmamıştır; figürler yerlerinden fırlamıştır, savaş sunağın merdivenlerinde sürdürüyorlarmış gibi görünürler. Helenistik sanatın amacı etkilemekti, Zeus Sunağında da bu çok iyi başarılıdır.



Fotoğraf: Zeus sunağı

Klasik dönemde görmediğimiz, birden fazla figürün yer aldığı grup figürleri Helenistik dönemde ortaya çıkmış yeni bir özelliktir. Bu dönemin heykeli gibi Helenistik mimari de klasik üsluptan uzaklaşmıştır. İmparatorluk ve krallık sanatı anıtsal yapılar yapılmasını gerektirmişti. Dor üslubunun güçlü ve yalın biçimi, İyon üslubunun zarafeti, yeni yapılmakta olan bu anıtsal, gösterişli yapılara uymuyordu. Adını zengin bir ticaret kenti olan Korinthos’tan alan yeni bir sütun

biçimi tercih edildi. Sütun başlığını süslemek için İyon kıvrımlarına yapraklar eklenmesiyle Korint üslubu ortaya çıktı ve bu üslup tüm yapılarda zengin süslemelerle devam etti.



Fotoğraf: Dor, İyon ve Korint üslubu sütun başlıkları

¹ Manly P. Hall, *Tüm Çağların Gizli Öğretileri*, Mitra Yayınları, İstanbul, 2017, s: 39

² Mezmur: Makamla okunan Zebur suresi. (TDK Sözlüğü)

³ Bezm-i Elest: Farsça'da "sohbet meclisi" anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapça'da "ben değil miyim" mânasında çekimli bir fiil olan elestüden oluşan bezm-i elest terkibi, "Ben sizin rabbiniz değil miyim" hitabının yapıldığı ve ruhların da "evet" diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Kaynak: www.İslamansiklopedisi.org.tr (Terkip: Tamlama. Y. N.)

⁴ Alevilik ve aşıklık geleneği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Atilla Cemal Eşen, *Dinlerin Sınıfsal Kökeni ve Din Üzerinden Siyaset*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2021

⁵ Rakursi: Resim sanatında tek bir figürün ya da nesnenin, derinlik duygusu verecek şekilde tasvir edilmesi anlamına gelen terim, derinlik duygusunu yanılsama yoluyla yaratması açısından bir perspektif türü olarak kabul edilir. Kısaltımda, tasvir edilen nesneye ya da figüre belli bir uzaklıktan ya da alışılmadık bir açıdan bakıldığında ortaya çıkan biçim bozular yumuşatılarak resme aktarılır. Örneğin; yatan bir figürün ayakucundan bakıldığında, ayaklar olduğundan büyük, baş da küçük görünür. Kısaltımı kullanan sanatçı, ayakları görüldüğünden küçük, başı da o oranda büyük vererek biçim bozularını yumuşatır. Sanat tarihinde kısaltımın en iyi bilinen örneği Mantegna'nın "Ölü İsa" adlı kompozisyonudur.

⁶ Bilim ve Gelecek Dergisi, Haziran 2015, Sayı: 136 s. 2